

Marion Doekes

TVÅ DIKTER OM SKOG OCH TRÄD AV TOMAS TRANSTRÖMER

Skog och träd är motiv som alltid har spelat en betydelsefull roll i världen: i mytologi, religion, bildkonst och litteratur. Skog- och trädmotiven har under vissa perioder och i vissa kulturer fått universella betydelser; de har blivit symboler. I min slutuppsats om skog- och trädsymbolik i Tranströmers lyrik ("*Jag ärvde en mörk skog*" - *Skog- och trädsymbolik i Tranströmers lyrik*, Universiteit van Amsterdam, 1990) försöker jag beskriva den traditionella skog- och trädsymboliken och svara på frågan i vad mån Tranströmer ansluter sig till denna symbolik. Det visar sig att Tranströmer delvis behandlar motiven på ett traditionellt sätt, men att han inom traditionens ram också har utvecklat en egen skog- och trädsymbolik.

När vissa bilder hos en diktare gång på gång återkommer i olika sammanhang, kan de få en mera allmän symbolfunktion, så att man kan börja tala om en diktares 'personliga' symbolik. Kittang och Aarseth skriver i boken *Lyriske strukturer* (1968) att den viktigaste aspekten av den poetiska symbolen är upprepning. "Leser vi flere dikt av samme lyriker, hender der ikke sjelden at vi blir slått av likhet i valg og behandling av motiver". "Bare hvis lyrikeren insisterer på et bilde (...) kan dette bildet lades med mening i den grad at det kan fylle en symbolfunksjon." (s.170). Varje enskild dikt av Tomas Tranströmer som nämner skog eller träd kan betraktas som en pusselbit i hans skog- och trädsymbolik.

I denna artikel vill jag göra ett försök att tolka två sådana enskilda dikter av Tomas Tranströmer, nämligen dikterna "Genom skogen" och "Sena maj". Båda dikter har skogs- eller trädmotivet centralt, och har inte redan utförligt behandlats i

den sekundära litteraturen. De analyseras med särskild uppmärksamhet för trädens och skogens funktion. Jag ska belysa olika detaljer i dikterna och på så sätt försöka besvara frågan vilka aspekter av Tranströmers skog- och trädssymbolik som kommer fram i båda dikter.

Innan vi beger oss in i dikterna behövs det en sammanfattning av den ovannämnda uppsatsens resultat: vad är det som kännetecknar Tranströmers skog- och trädssymbolik?

Naturen är hos Tranströmer som ett budskap från en annan värld, där det inte finns några motsatser eller gränser.

Tranströmers träd liknar världsträdet som förekommer i flera traditioner.¹ Det enskilda trädet förenar ofta motsatser i sig: vitt skilda tider och platser, rörelse och stillhet, ljud och tystnad, det inre och det yttre, högt och lågt, det synliga och det osynliga, livet och döden.

De olika trädslagen får inte någon speciell innebörd, förutom kanske eken och fruktträdet, som återkommer flera gånger i Tranströmers diktning och sålunda har fått en viss symbolvärde. Eken förekommer några gånger i dikter med klassisk versform som ett särskilt vördnadsvärt träd och får där en likadan betydelse som i dikter av Tegnér, Karlfeldt, Fröding och Stagnelius, där eken ofta förknippas med antiken.² Fruktträd (t.ex. körsbärsträd) nämns i sex av Tranströmers dikter och då nästan alltid i kombination med fåglar. Fruktträden skildras positivt. De förmedlar liv; de förknippas med vår, sol och färg.

Skogen har traditionellt sett alltid varit en symbol för döden. Men det var dess mörka och skrämmande aspekter som betonades: skogen ingav rädsla för okända faror, något som av Jung förknippats med rädslan för det omedvetna i människans inre.³ Tranströmers skog däremot beskrivs oftast positivt. Skogen kan vara en symbol för bokstavlig eller andlig död, men den inger aldrig någon rädsla. Det som framförallt har blivit en viktig beståndsdel i Tranströmers egen symbolik är att skogen ofta rymmer nya dimensioner, en vidgad syn, den förknippas, som trädet, med tidlöshet, evighet, liv och död. Man får kontakt med en annan, osynlig värld,

särskilt i en mörk skog. I motsats till skogen i romantisk naturdiktning, som där ofta förhärligas och blir till en tillflykt för den som inte klarar av vardagslivet är skogen hos Tranströmer det ställe där man hittar sin verkliga identitet, där minnena blir levande, där man ser en dold sida av livet, som inte kommer fram så ofta men som är lika verklig som den synliga världen.

Genom skogen (*Den halvfärdiga himlen* - 1962)

1 En plats som kallas Jakobs kärr
är sommardagens källare
där ljuset surnar till en dryck
som smakar ålderdom och slum.

5 De svaga jättarna står snärjda
tätt så ingenting kan falla.
Den knäckta björken multnar där
i upprätt ställning som en dogm.

9 Från skogens botten stiger jag.
Det ljusnar mellan stammarna.
Det regnar över mina tak.
Jag är en stupränna för intryck.

13 I skogsbrynet är luften ljum. -
Stora gran, bortvänd och mörk
vars mule gömd i jordens mull
dricker skuggan av ett regn.

Något som ibland händer i Tranströmers skogsdikter är att skogen plötsligt blir till en kyrka, ett hus, eller ett hav. Diktjaget kommer in först i diktens andra hälft: det sägs om jaget att det "stiger" från skogens botten, det är "en stupränna för intryck" och det talas om "mina tak". Och den fjärde strofen fortsätter som om det aldrig har funnits ett jag.

Man kan dela upp dikten i två delar. I den första delen (de två första stroforna) händer det inte så mycket; skogen präglas av stillastående, kvavhet och mörker. Först i rad 9, i och med att det kommer ett jag in i dikten, börjar det röra sig: jaget "stiger", det börjar regna och en gran "dricker". Man kan kanske säga att den tredje strofen är den centrala i dikten: där händer det något och där läggs relationen mellan diktjaget och naturen.

Några element i dikten som hjälper att kartlägga skogens och trädens betydelse för diktjaget tas som utgångspunkt i analysen: kärret, björken som jämförs med en dogm, jaget som stupränna och den stora granen i diktens slutstrof.

"Jakobs kärr"

I rad 1 läser vi att dikten handlar om "Jakobs kärr". I kärret står allt stilla. Ljuset blir gammalt och "surnar" och träden är döda och står tätt ihop. Det finns ingen rörelse, inget växande, inget liv.

Något iögonfallande i hela dikten är allitterationen: många ord börjar på 's': sommardagens, surnar, smakar, slum, svaga, står, snärjda, ställning, skogens, stiger, stammarna, stupränna, skogsbrynet, stora, skuggan. Allitterationen gör att man lätt associerar med ljud som hör till ett sumpigt kärr och strömmande regn.

Jakobs kärr kallas för "sommardagens källare" i strof 1. **K**ärret och **k**ällaren liknas vid varandra på grund av både formen (allitterationen) och innehållsliga aspekter. Ett kärr och en källare har de egenskaper gemensamt att de båda är låga, mörka och fuktiga. När det är fuktigt uppstår förmultning och mögel. Och något

som har möglat får just den smaken: "ålderdom och slum". Ljuset surnar och blir till en dryck; en dryck surnar när den har stått för länge och har blivit gammal. Och det är just denna process som pågår i kärret. Alla element länks vid varandra genom en synestesi: "Ljuset surnar till en dryck". Syn, smak och lukt blandas till en helhet som präglas av stillastående och kvavhet.

Ett kärre förekommer en annan gång i Tranströmers diktning, nämligen i prosadikten "Gläntan" (*Det vilda torget*). Gläntan är omsluten av

"en skog som kväver sig själv. Svarta stammar med lavarnas askgrå skäggstubbar. De tätt sammanskruvade träden är döda ända upp i topparna där några enstaka gröna kvistar vidrör ljuset. Därunder: skugga som ruvar på skugga, kärret som växer."

Kärret hör till den mörka skogen som omsluter den ljusa gläntan. Dikten har mycket gemensamt med "Genom skogen": det är kvavt, mörkt, träden är döda och "tätt sammanskruvade", bara högst uppe och på gläntan finns det något ljus och liv. För skogen är det ett hopplöst tillstånd: kärret växer bara och kväver så de omgivande träden mer och mer.

Staffan Bergsten skriver i sin bok om Tomas Tranströmer att kärret ofta är en metafor för "människans grumligt atavistiska omedvetna"; kärret är en bild för "människans djupskikt".⁴ Hos Tranströmer utgör människans medvetna jag bara en liten del av psyket och det finns mycket större undermedvetna tid- och gränslösa områden. Eller som Bergsten skriver:

"Jaget, individen med namn, personnummer och social identitet, är egentligen inte mer än en dörrvakt som i normalt medvetandetilstånd bara lägger märke till en bråkdel av alla dem som passerar in eller ut." (Bergsten 1989, s.7f)

Men det är något han brukar uppfatta positivt: i det undermedvetna finns mycket man inte anar och som hjälper en att få kontakt med andra dimensioner. I denna dikt däremot är kärret ett negativt sinnestillstånd, något man ska komma bort ifrån, vilket jaget gör i den tredje strofen. I de två första stroforna beskrivs det en sluten-

het, en instängdhet människan har inom sig själv. Man kan kanske jämföra situationen med skottkärrans i dikten "Berceuse" (*För levande och döda*): "Skottkärran rullade fram på sitt enda hjul och själv färdades jag på mitt snurrande psyke, men nu har tankarna slutat gå runt och skottkärran fått vingar." Det är en jordbunden situation: tankarna går bara runt och leder inte till något mål. Man är fånge i sina egna tankar. Men man kan bli som skottkärran och som jaget senare i dikten "Genom skogen": man kan få vingar och stiga från denna bundenhet.

"Som en dogm"

I strof 2 lyfter man blicken och ser upp mot träden: de är stora (jättar) men svaga. De står tätt ihop, snärjda, som för att förhindra att någonting faller.

Det nämns olika sorters träd i dikten och det är påfallande att träden alltid har en adjektiv med sig: "jättarna" är "svaga" och står "snärjda" och det talas om "den knäckta björken" och "stora gran, bortvänd och mörk".

Björken är knäckt; den står fortfarande upprätt, men dess styrka är skenbar: den är död eller håller på att dö, och den multnar på grund av fukten. Det sista ordet i strofen får en att tänka längre än den konkreta situationen som skildras i dikten: björken jämförs med en "dogm". I ljuset av detta ord läser man det föregående på ett helt annat sätt. Ordet har tillbakaverkande kraft: plötsligt ser man hela naturbeskrivningen som en bild för ett själstillstånd.

Den knäckta björken jämförs med en "dogm", som håller sig upprätt, men som redan är brännmärkt: den är på väg att dö. Liknelsen är lite ovanlig, för ett vanligt sätt att beskriva situationen skulle vara att likna den abstrakta dogmen vid den konkreta föreställningen om en björk som multnar. Eftersom Tranströmer vänder på rangordningen i liknelsen blir sakled till bildled och bildled till sakled; man kan inte längre säga vad som liknas vid vad. Kanske är det också det Tranströmer är ute efter: nu kan vi inte hävda att naturbeskrivningen egentligen står för något annat, något abstrakt som uttrycks bäst med hjälp av konkreta bilder. Nej, skogen är lika

verklig och viktig som den bakomliggande verkligheten den också står för. Björken och dogmen är inte bara bilder för varandra; bilderna belyser och kompletterar varandra ömsesidigt och formar en större helhet tillsammans.

Vad är det som en knäckt björk och en dogm har gemensamt? Enligt en omskrivning i *Illustrerad svensk ordbok* är en dogm en "fastslagen sanning". Det är något man har kommit fram till någon gång, en åsikt eller en lärosats, som har stelnat under tiden men som står kvar som förr. Björken är som dogmen: den kan stå kvar för att de andra träden står så tätt att "ingenting kan falla"; de är som människor som håller sig till 'fastslagna sanningar' och som är rädda att någonting oväntat ska hända och rubba deras idéer, det de är så övertygade om. Men eftersom de är så krampaktiga och inte vågar släppa greppet, förmultnar och dör de andligt. Detsamma har hänt med skogen i den ovannämnda dikten "Gläntan": träden är så "tätt sammanskruvade" att de har dött på grund av brist på ljus och luft. Omskrivningen "fastslagen sanning" uttrycker precis vad det handlar om här. Enligt Tranströmer är sanningen aldrig fastslagen. "Tranströmer ställer sig i regel skeptisk till dogmatiska läror, inom psykologin såväl som på andra områden, anammar det han kan acceptera och lämnar resten därhän", skriver Bergsten.⁵ Tranströmer är skeptisk mot dogmatiska läror. Han tycker inte om fixeringar och polariseringar. "Varje problem ropar på sitt eget språk. / Gå som en spårhund där sanningen trampade!" ("Om Historien IV" - *Klanger och spår*). I dikten "Guldstekel" (*För levande och döda*) ställer Tranströmer naturen mot ett dogmatiskt, fanatiskt sätt att tänka: "Den störste fanatikern är den störste tvivlaren. Han vet det inte. / Han är en pakt mellan två / där den ene skall vara synlig till hundra procent och den andre osynlig." Bergsten skriver i sin analys av "Guldstekel" att fanatism är "ett sätt att bemästra inre osäkerhet".⁶ Fanatiker liknar de tätt sammanskruvade träden som är så måna om att ingenting ska falla: de ser starka ut men är det inte. "Fanatism är sluten, inkrökt i sig själv", skriver Staffan Bergsten.⁷ Fanatikern är som den knäckta björken som ändå står upprätt men dör i en kvav och fuktig omgivning. Han är inte öppen; han har stängt av sig för det övernaturliga. Så formuleras det i "Guldstekel": "de som aldrig öppnar fel dörr och får se en skymt av Den Oiden-

tifierade". Men "lupinerna sträcker på sig som om de ville se havet". Lupinerna sträcker sig mot det öppna, det fria, och liknar så det stigande jaget i "Genom skogen". Jaget öppnar sig för omgivningen; det vill inte vara instängt i sig själv. Då händer det mycket och det ser vi i strof 3: det börjar ljusna och regna.

"En stupränna för intryck"

I strof 3 kommer jaget in i dikten. Det visar sig vara mitt i skogen, på "skogens botten". Det deltar i skogens kvavhet och slutenhet. Men jaget stiger. Staffan Bergsten skriver:

"Rörelsen i dikten går nerifrån dunkel upp mot ljus, från kärrets instängda slutenhet till rymden mellan stammarna och slutligen skogsbrynets öppning mot åkrar och fält. Det är också en rörelse inifrån och utåt." (Bergsten, 1989 s.21)

Det finns alltså två rörelser i dikten som har den egenskap gemensamt att de för från slutenhet och mörker till rymd, öppning och ljus. Man kan även tänka på en tredje rörelse: uppifrån neråt i stuprännan och regnet. Strof 3 handlar om rörelserna uppåt och neråt, medan strof 4 visar att rörelsen också har varit utåt ("I skogsbrynet"). Också diktens titel anger en rörelse: diktjaget går *genom* skogen; han stannar inte där, utan går i riktning mot utgången.

Var och en av den tredje strofens fyra rader börjar på stor bokstav och slutar på punkt. I tre rader händer det något viktigt: jaget stiger; det ljusnar; det regnar. I den fjärde raden läser vi vilket samband som finns mellan jaget och regnet: jaget är "en stupränna för intryck". Intrycken strömmar ner genom jaget som vattnet genom stuprännan. Bergsten skriver: "i och med att regnvattnet ges den vidgade abstrakta innebörden "intryck", vidgas också det psykologiska perspektivet."⁸

Ordet "intryck" får här en likadan funktion som ordet "dogm"; med ett ord påverkas hela diktens innehåll. Jaget är som en stupränna; det innebär att jaget är värnlöst, oskyddat; det kan inte välja vilka intryck får strömma igenom och vilka

inte. Jaget är öppet för att ta emot intryck. Det innebär en befrielse att leva på detta sätt. Mörkret försvinner och det ljusnar. Kvavheten försvinner och det regnar och luften blir ljum.

En annan sak som Bergsten fäster uppmärksamhet vid är husmetaforen i dikten. Huset har en källare, tak och en stupränna. Han ägnar sin boks första kapitel åt denna tanke: Tranströmer beskriver jagets inre ofta som ett "inomhus" som är oändligt ("Inomhuset är oändligt" heter en dikt i *För levande och döda*). Mot inomhuset står utomhuset, naturen. Ibland sammanfaller människans inre och naturen. Här i "Genom skogen" har vi ett exempel på ett ställe där inomhuset och utomhuset sammanfaller.

"Skuggan av ett regn"

Efter regnet har kvavheten och slutenheten försvunnit. Vi befinner oss i skogsbrynet, där luften är ljum. Där står en gran som dricker "skuggan av ett regn". Det är en stor gran, "bortvänd och mörk / vars mule gömd i jordens mull". Ordet "dricker" påminner oss om strof 1, där ordet "dryck" förekommer: "där ljuset surnar till en dryck / som smakar ålderdom och slum". Skillnaden med den gamla syrliga drycken i strof 1 är att det där handlar om en annan sorts fukt. Nu är vattnet friskt.

Tre ord: **mörk**, **mule** och **mull**, allitereras på 'm', så att den sista strofen får en 'mörk' klang. Det är som om granen vill stanna kvar i mörkret. Den är "bortvänd och mörk" och dricker "skuggan", inte själva regnvattnet. Varför beskrivs granen i denna strof så mörkt, även efter ljusandet i strof 3?

Mörkret i skuggan i strof 4 är ett annat slags mörker än i kärret i strof 1. I strof 1 är det mörkt som i en källare; ljuset har "surnat", medan det i strof 4 har ljusnat: skuggan finns där på grund av det nya ljuset som har kommit. Skuggan är en sida av ljuset; utan ljus ingen skugga. Skuggan är det som finns kvar efter regnet, för som en följd av regnet har det börjat ljusna i skogen. Mörkret tolkas inte bara

negativt i Tranströmers diktning. I dikten "Elegi" (*Stigar*) står det: "Vänner! Ni drack mörkret / och blev synliga." Man behöver kanske dricka mörker för att kunna leva på riktigt, för att nå större dimensioner.

Granen kan vara en bild för människans medvetna sida, som själv står utanför, "vid skogsbrynet", men som ändå märker att luften är ljum, att någonting har hänt i det undermedvetna. Därför är denna sida bortvänd som granen, med munnen vänd inåt, och dricker av det som har skett i det inre. Granen illustrerar hur en människa kan vara vänd mot skogen, mot det inre och okända, där man ska hämta liv.

Slutsats

I diktens första hälft beskrivs skogen på ett ganska negativt sätt. Kärret är kvävande och skogen döende: Träden står "tätt så ingenting kan falla", ett träd multnar "som en dogm".

Det är bilder för ett negativt självstillstånd: man är instängd i sig själv och kvävs av krampaktighet, brist på frihet och förnyelse. Man vill känna sig stark, men styrkan är skenbar.

Traditionellt är skogen ofta en symbol för döden och för människans undermedvetna. Men hos Tranströmer står skogen sällan för ett negativt självstillstånd; det gör den nästan bara här och i den ovannämnda dikten "Gläntan". Tranströmers skogar förknippas ofta med döden, men de rymmer då nya dimensioner. I diktens andra hälft, där det börjar regna, jaget stiger och blir en "stupränna för intryck", sker det en förändring i skogen som gör den till en "Tranströmersk" skog. Förändringen som äger rum i dikten illustreras av de två enskilda träd som nämns: björken och granen. Björken är ett knäckt och döende träd, medan granen dricker och lever. De är inte "världsträd" som utgör världens centrum, träd som vi ibland också möter hos Tranströmer, utan de deltar i det som händer i skogen. Björken avviker från Tranströmers skogssymbolik, men granen passar in i bilden: "Stora gran" är en bild för den människa som är lyhörd inför det

okända och undermedvetna, som gestaltas av skogen.

Den yttre naturen och människans inre (utomhuset och inomhuset) sammanfaller helt. Det händer i många av Tranströmers skogsdikter. Även husmetaforen återkommer i denna skogsdikt.

Sena maj (*Stigar* - 1973)

1 Äppelträd och körsbärsträd i blom hjälper orten att sväva
i den ljuva smutsiga majnatten, vit flytväst, tankarna går vida.
Gräs och ogräs med tysta envisa vingslag.
Brevlådan lyser lugnt, det skrivna kan inte tas tillbaka.

5 Mild kylig vind går genom skjortan och trevar efter hjärtat.
Äppelträd och körsbärsträd, de skrattar tyst åt Salomo
de blommar i min tunnel. Jag behöver dem
Inte för att glömma utan för att minnas.

Diktens titel syftar på den sena våren, sent i maj; en mycket ljus period, då grönskan är frisk och träden blommar. Dikten handlar om "Äppelträd och körsbärsträd", men om det är ett eller fler träd av varje sort blir inte klart.

Först vill jag beskriva jagets relation med naturen som kommer fram i dikten; sedan behandlar jag några centrala teman i dikten som hjälper oss att förstå träd bildernas innebörd och deras plats i Tranströmers trädssymbolik: uttrycket "vit flytväst" (ljuset kombinerat med en "svävande" känsla) och fruktträdens förmåga att hjälpa diktjaget att "minnas".

Naturen och jaget

Redan i rad 2 möter man ordet "tankarna"; det är alltså en person med i dikten. I rad 4 står det "det skrivna" och i rad 5 "skjortan" och "hjärtat", ord som tillhör människan. Någon äger tankarna, skjortan och hjärtat och någon måste ha skrivit "det skrivna", men det står inte vem det är; beskrivningen är ganska opersonlig. Först i rad 7 kommer det en person in i bilden och det är ett jag: "*min* tunnel", "*Jag* behöver". Där sätts äppelträd och körsbärsträd i en relation till diktjaget. Han behöver dem; de hjälper honom att minnas.

Vi ser också att det är naturen som tar initiativet. Naturen når ut till jaget; vinden personifieras i och med att den "trevar efter hjärtat". Naturen vill ha kontakt med, eller påverka, jaget, beröra hjärtat. Och känslorna som jaget får av naturen projicerar han på sin tur på omgivningen igen; det känns som om allting svävar, gräs och ogräs flyger, och brevlådan "lyser lugnt".

"Vit flytväst"

Orden "vit flytväst" i rad 2 förenar två sinnesintryck: synet i ordet "vit" och känslan i ordet "flytväst".

Det finns i hela dikten en klar motsättning mellan ljust och mörkt. Många ord i dikten har en ljus, mjuk konnotation. Det är ord som "blom", "blommar", "vit", "lyser", "ljuva", "lugnt", "tyst". Detta intryck bekräftas av allitterationen av de tonande konsonanterna 'v' och 'l': vit flytväst, vida, envisa vingslag; brevlådan lyser lugnt och kombinationen av dessa konsonanter med 'mjuka' och 'ljusa' vokaler som 'i' och 'y': vit flytväst, vida, tysta envisa vingslag, lyser, mild kylig vind. Den vita flytvästen, trädens ljusa blom och den lysande brevlådan är ljusa element i en mörk omgivning: "majnatten" är "smutsig" i motsättning till blommens vita färg, en symbol för renhet och oskuld, och jaget befinner sig i en "tunnel". I uttrycket "vit flytväst" förenas på ett komprimerat sätt diktens ljus med den mjuka känslan av att

flyta eller sväva. Trädens vita blom är som en flytväst för jaget, som lyfter honom ur tunnelns slutenhet och gör att både tankarna och hela orten svävar. En flytväst är till och med livsnödvändig; den behöver man för att överleva.

Det finns en balans i dikten som uttrycks på många sätt. Rörelserna är alltid sakta och glidande, aldrig plötsliga: "sväva", "flytväst", "tysta envisa vingslag", "mild kylig vind", "tankarna går vida". Även rytmen, som är baserad på trokéer, är mjuk, lätt och glidande; den sista stavelsen i en rad är sällan betonad. Parallellismen bidrar också till balansen i dikten: den ser vi i upprepningen av orden "Äppelträd och körsbärsträd" och i substantiv och adjektiv som står i jämvikt bredvid varandra: "Äppelträd och körsbärsträd", "Gräs och ogräs"; "ljuva smutsiga", "tysta envisa", "mild kylig". Parallellism finns också i den sista raden: "inte för att glömma utan för att minnas".

Flygmotiv hittar vi också i andra dikter av Tomas Tranströmer. Vingar betyder ofta frihet och vila. Vi har redan sett det i "Berceuse", där jaget är en skottkärra och psyket dess hjul: "Skottkärran rullade fram på sitt enda hjul och själv färdades jag på mitt snurrande psyke men nu har tankarna slutat gå runt och skottkärran fått vingar". Ofta snurrar tankarna bara runt, men ibland får man en känsla av att få vingar och sväva och "tankarna går vida", som det står i "Sena maj". Diktjaget svävar också i "Flygblad" (*För levande och döda*), en vårdikt som börjar med orden "Fruktträd i blom", som är "vårens narkos". Den sista strofen i den lyder:

Vi levande spikar nedhamrade i samhället!
En dag skall vi lossna från allt.
Vi skall känna dödens luft under vingarna
och bli mildare och vildare än här.

Ordet "mild" som också står i "Sena maj" återkommer här men då i samband med döden. "Sena maj" handlar inte om döden, men om samma frihetskänsla: att vara fri från sig själv, fri från mörker och instängdhet, fri från bekymmer.

I detta sammanhang kan vi också sätta referensen till Salomo i rad 6:

"Äppelträd och körsbärsträd, de skrattar tyst åt Salomo". Man kan associera med Salomos Höga Visa, en kärlekssång där det också handlar om våren och där fruktträd figurerar: "Som ett äppelträd bland vildmarkens träd, så är min vän bland ynglingar" (2:3). Men då finner man inte mycket stöd i dikten: fruktträden får då inte något skäl att skratta åt Salomo, och "Sena maj" är inte någon kärleksdikt. Tranströmer tänker här tydligen på ett avsnitt ur Matteus 6:28-29: "Och varför bekymrar ni er för kläder? Se på ängens liljor, hur de växer. De arbetar inte och spinner inte. Men jag säger er: inte ens Salomo i all sin prakt var klädd som en av dem." Blommor arbetar inte, de gör sig inga bekymmer och ändå är de bättre klädda än den rika kungen Salomo. Det är därför onödigt att bekymra sig för mat och kläder: "Om nu Gud ger sådana kläder åt gräset på ängen, som i dag finns till och i morgon stoppas i ugnen, skall han då inte ha kläder åt er, ni trossvaga? Gör er därför inga bekymmer ..." (6:30-31).

Även körsbärsträd och äppelträd har finare kläder än Salomo. De kan skratta tyst åt honom. De bekymrar sig inte, de finns bara där och lyser. Det är så diktjaget vill leva; han längtar efter samma bekymmerslöshet och den kan fruktträden i majnatten ge honom.

Ord som "sväva" och "flyta" uttrycker också något bekymmerslöst: att bara finnas till och släppa allt, utan några som helst anspråk. "'Karriär' - ovidkommande! 'Makt' och 'publicitet!' - löjeväckande!" skriver Tranströmer i prosadikten "Blåsipporna" (*Det vilda torget*). De små blommorna "brinner och svävar, ja just svävar". De har samma funktion som träden i "Sena maj".

"För att minnas"

Lika anspråkslösa som träden är gräset och ogräset; deras vingslag kallas "tysta" och "envisa". Gräs och ogräs är tyst och ofarligt men självsäkert. Det växer i tystnad; det drar inte uppmärksamheten åt sig, men det finns. Det är envist; det är självmedvetet och låter sig inte påverkas.

I dikten "Det blå huset" (*Det vilda torget*) läser vi om en förvildad trädgård där ogräset växer ostört: "Stillastående brottsjöar av ogräs, pagoder av ogräs, framvällande text, upanishader av ogräs, drakhuvuden, lansar, ett ogräsimperium!" Gräs och ogräs bryr sig inte om någonting; det växer ostört, oberoende av vad vi gör, tänker och tror. Vad är då gräsets och ogräsets roll i "Sena maj"? Delvis får "gräs och ogräs" samma innebörd som fruktträden: det är bekymmerslöst och anspråkslöst och samtidigt självmedvetet. Men gräset och ogräset kan få en extra betydelse. Den "envisa" aspekten av gräset och ogräset - det låter sig inte påverkas, det är oberoende - gör att "gräs och ogräs" kan bli en bild för tiden, särskilt om man kombinerar den med bilden av brevlådan, som jag snart ska återkomma till. Tiden går utan att man märker det, den är oberoende av vad vi gör. Man kan inte få tiden att stanna.

Brevlådan i rad 4 lever lika ostört som gräset och ogräset: "Brevlådan lyser lugnt, det skrivna kan inte tas tillbaka": man gör ingenting åt det som är förbi, livet blev som det blev. Det ligger ett lugnt konstaterande, en resignation i det. I dikten "Svar på brev" (*Det vilda torget*) talas det också om brev: obesvarade brev som samlas högt upp, "som cirro-stratusmoln förebådande oväder". Men en gång ska diktjaget hinna svara, nämligen när han är död. I "Gator i Shanghai" (*För levande och döda*) talas det om "oläsliga kvitton" man samlar på sig som vissna löv under livet. Man samlar på sig mycket under livet: händelser, minnen, allt som går förbi och som man inte kan återvända till, som man kanske inte ens minns (de är "oläsliga"). Brevlådan i dikten är påfallande lugn vid detta konstaterande. Det skrivna kan inte tas tillbaka och jaget accepterar detta faktum. Det får hjälp från fruktträden. De "hjälper orten att sväva" och hjälper så även jaget att "sväva" över vardagens bekymmer, att se lugnt på livet och leva i harmoni (i balans) med det förflutna. Jaget behöver fruktträden "inte för att glömma utan för att minnas". Minnen spelar en mycket viktig roll i Tranströmers övriga diktning, också i samband med skog och träd.

I dikten "Sena maj" förknippas glömskan med det mörka (natten, tunneln), och minnena med det ljusa, milda och ljuva. Minnena kan vara som en flytväst; man

behöver dem för att överleva.

Slutsats

Frukträden betyder mycket för diktjaget. De förknippas med våren och sommaren, då jaget känner sig mycket nära naturen. Frukträden lyfter honom ur tunnelns och mörkrets slutenhet, högt över alla bekymmer. De hjälper honom att lugnt se tillbaka på det som är förbi.

Vi har sett att frukträden hos Tranströmer har fått något av en egen symbolvärde. De förknippas med ljus, sol och liv och ger diktjaget positiva känslor. Sena maj ansluter sig till de övriga dikter som nämner fruktträd. Det är bara i Sena maj att det inte förekommer några fåglar, men ord som "sväva" och "vingslag" påminner om fåglar.

I denna dikt sätts frukträden särskilt i samband med minnen; ordet "minnas" är diktens sista ord. Denna relation läggs inte direkt i de andra fruktträdsdikterna, men dikten ansluter sig här till Tranströmers skog- och trädssymbolik i allmänhet. När gränserna försvinner i samband med skog och träd och tiderna strömmar samman kommer ofta minnena tillbaka till diktjaget.

Litteratur

Bergsten, Staffan. *Den trösterika gåtan - 10 essäer om Tomas Tranströmers lyrik*, Stockholm 1989.

Bibeln i översättning av Svenska Bibelsällskapet 1981/82.

Campbell, Joseph. *The mythic image*, Princeton 1974.

Cirlot, Juan Eduardo. *A dictionary of symbols*, översättning från spanska (*Diccionario de simbolos tradicionales*) av Jack Sage, London 1962 (andra utgåvan, 1971).

Hallberg, Peter. *Natursymboler i svensk lyrik. Från nyromantiken till Karl feldt*, Göteborg 1951.

Molde, Berthil (red.). *Illustrerad svensk ordbok*, tredje, reviderade upplagan,

Stockholm 1985.

Kittang, Atle och Aarseth, Asbjörn *Lyriske strukturer - innføring i diktanalyse*, Oslo 1968.

Vries, Ad de. *Dictionary of symbols and imagery*, Amsterdam/London 1974
(andra utgåvan, 1976)

Diktsamlingar av Tomas Tranströmer som innehåller de citerade dikterna:

Den halvfärdiga himlen (1962)

Klanger och spår (1966)

Stigar (1973)

Det vilda torget (1983)

För levande och döda (1989)

Alla samlingar är publicerade hos Bonniers, Stockholm.

Samenvatting

In dit artikel analyseer ik twee gedichten van Tomas Tranströmer: "Genom skogen" (*Den halvfärdiga himlen*, 1962) en "Sena maj" (*Stigar*, 1973). De nadruk ligt daarbij op de rol die bos en bomen spelen in elk van de gedichten en de plaats van die gedichten in Tranströmers bos- en boomsymboliek.

"Genom skogen" ('Door het bos') gaat over een bos dat zichzelf verstikt. In dit gedicht maakt Tranströmer een geestestoestand concreet in het bos en de bomen: een geestelijke kramp wordt beschreven, een gebrek aan vrijheid en vernieuwing. In die zin wijkt dit gedicht af van de betekenis die Tranströmer doorgaans aan het bos geeft: het bos kan een symbool van de dood zijn, maar zelden in negatieve zin. De lyrische ik-persoon in het gedicht maakt zich echter los uit die toestand. Hij stelt zich open voor indrukken, uitgebeeld als regen, en wordt als de spar die fris water drinkt. De spar staat symbool voor wat in meer van Tranströmers bos- en boomgedichten naar voren komt: een mens die zich openstelt voor een diepere, onzichtbare werkelijkheid.

"Sena maj" ('Laat in mei') gaat over een of meerdere appelbomen en kersenbomen. Ze staan in volle bloei aan het einde van de maand mei. De bloeiende fruitbomen helpen het lyrische ik te herinneren en berustend op het verleden terug te zien.

Dit gedicht sluit aan bij de andere gedichten waar fruitbomen in voorkomen. In dit gedicht hebben de fruitbomen vooral als functie dat ze de ik-persoon helpen zijn herinneringen vast te houden, een belangrijk element in Tranströmers bos- en boomsymboliek.

Noter

1. Se Campbell 1974 och Cirlot 1962.
2. Hallberg 1951.
3. De Vries 1974.
4. Bergsten 1989, s.21f.
5. Ibid., s.21f.
6. Ibid., s.161.
7. Ibid., s.163.
8. Ibid., s.21f.